

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ชีวิตมนุษย์จะดำรงอยู่ได้อย่างปกติสุข จำเป็นต้องอาศัยปัจจัยพื้นฐาน อันได้แก่ อาหาร น้ำ อากาศ และทรัพยากรธรรมชาติอื่น ๆ ซึ่งปัจจัยพื้นฐานเหล่านี้ย่อมได้มาจากธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม แต่เนื่องจากการเพิ่มจำนวนของประชากรอย่างรวดเร็วจึงเกิดภาวะความต้องการใช้ปัจจัยพื้นฐานเพิ่มขึ้นตาม ทำให้ทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ไม่เพียงพอต่อการนำไปใช้ในการดำเนินชีวิตของมนุษย์ นอกจากนี้สภาพความเปลี่ยนแปลงของสังคมทางด้านเศรษฐกิจ การเมือง วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ทำให้มนุษย์แสวงหาแนวทางที่จะดำรงชีวิตให้อยู่รอดตามสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป โดยไม่คำนึงถึงความสมดุลของทรัพยากรธรรมชาติ จากการที่มนุษย์มุ่งที่จะนำทรัพยากรธรรมชาติมาใช้โดยปราศจากความระมัดระวัง ความรอบคอบ ก่อให้เกิดปัญหาทรัพยากรธรรมชาติร่อยหรอ และความเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อมในเวลาอันรวดเร็วและทวีความรุนแรงขึ้นทุกขณะ ปัญหาสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นนี้เป็นผลจากการกระทำของมนุษย์ มนุษย์จึงต้องมีหน้าที่แก้ปัญหาที่เกิดขึ้นนี้ เพื่อให้การดำเนินชีวิตเหมาะสมสอดคล้องกับสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป

ในการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมจึงจำเป็นต้องพัฒนาที่คุณภาพของมนุษย์ที่เป็นสาเหตุของปัญหา อันได้แก่ การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของมนุษย์ให้เป็นไปในด้านการส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมอย่างจริงจัง (วันทนา คูเสถียร, 2533) และวิธีการก็คือ การให้ความรู้ความเข้าใจแก่ประชาชนทั่วไปให้รู้ถึงปัญหาทางสิ่งแวดล้อม เพื่อให้ทุกคนได้ตระหนักถึงปัญหาที่เกิดขึ้นและได้มีส่วนร่วมในการแก้ไข แต่การที่จะพัฒนามนุษย์ให้มีประสิทธิภาพ รู้จักแก้ปัญหาและปฏิบัติตนในวิถีทางที่ถูกต้องเหมาะสมนั้น จะต้องเป็นการกระทำอย่างมีระบบและขั้นตอน นั่นก็คือการจัดการศึกษา เพราะการศึกษาเป็นรากฐานที่สำคัญในการพัฒนามนุษย์ ดังที่ เฮินโจ เลาหวณิช (2520) ได้กล่าวไว้ว่า การแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมด้วยการศึกษา นับเป็นการแก้ปัญหาที่ต่อเนื่องระยะยาวที่สุด จุดมุ่งหมายที่สำคัญคือเพื่อพัฒนามนุษย์ ปลูกฝังค่านิยม ความเชื่อที่เหมาะสมทางสิ่งแวดล้อม เมื่อมีความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องจะช่วยให้เลือกตัดสินใจปฏิบัติได้อย่างถูกต้องตามสถานการณ์โดยไม่ต้อง

อาศัยการบังคับของกฎหมายหรือระเบียบใด ๆ เพราะวิธีแก้ไขโดยการปรับปรุงกฎหมายให้มีโทษรุนแรงขึ้น หรือใช้เทคโนโลยีเข้ากันนั้น จะทำได้เพียงระดับหนึ่งเท่านั้น เนื่องจากมีข้อจำกัดในการใช้คือ ต้องลงทุนมหาศาล และอาจเกิดผลกระทบอื่นตามมา

ดังนั้น การศึกษาจึงเป็นกระบวนการสังคมอย่างหนึ่งที่รัฐจัดขึ้นเพื่อเป็นรากฐานในการส่งเสริมและพัฒนาสมาชิกในสังคมนั้น โดยมีหลักสูตรเป็นเครื่องกำหนดทิศทาง ทั้งนี้เพราะหลักสูตรเป็นเสมือนหัวใจของการศึกษาที่ใช้เป็นเครื่องมือในการพัฒนาคน (วิจิตร ศรีสอาน, 2517) และหลักสูตรไม่ใช่เป็นเพียงหัวข้อที่บอกจุดมุ่งหมายและเนื้อหาที่จะอบรมคนเท่านั้น แต่หลักสูตรจะครอบคลุมกิจกรรมทั้งหลายที่จะเสริมสร้างให้ผู้เรียนมีประสบการณ์ทั้งในด้านความรู้ ความเข้าใจ ตลอดจนการนำไปใช้เพื่อให้เกิดทักษะ (กมล สดประเสริฐ, 2514) กระทรวงศึกษาธิการ จึงเห็นความจำเป็นที่จะต้องจัดตั้งแวดล้อมศึกษาไว้ในหลักสูตรทุกระดับ กรมวิชาการโดยความร่วมมือจากองค์การยูเนสโก ปารีส จึงได้จัดประชุมปฏิบัติการระหว่างวันที่ 11-15 มีนาคม 2534 เพื่อวิเคราะห์ข้อมูลสถานการณ์สภาพสิ่งแวดล้อม และนโยบายทางการศึกษาในประเทศไทย หลังจากนั้น กระทรวงศึกษาธิการจึงได้ประกาศทิศทางและนโยบายสิ่งแวดล้อมศึกษา โดยการจัดทำแผนแม่บทโครงการสิ่งแวดล้อมศึกษา (พ.ศ. 2534-2539) ขึ้น เพื่อให้สอดคล้องกับแนวนโยบายด้านสิ่งแวดล้อมของรัฐบาลภายใต้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 7 (พ.ศ. 2535-2539) ที่เกี่ยวกับมาตรการเพื่อนโยบายคุณภาพทางการศึกษา ข้อที่ 5 "จัดกิจกรรมเพื่อปลูกฝังให้ผู้เรียนตระหนักให้เห็นคุณค่าของสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ และมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม" (กระทรวงศึกษาธิการ, 2535) โดยกำหนดเป้าหมายในแผนแม่บทโครงการสิ่งแวดล้อมศึกษาไว้ว่า

"เมื่อถึงปี พ.ศ. 2539 นักเรียนทุกคนและประชาชนร้อยละ 60 เกิดความตระหนักในอันที่จะอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม อีกทั้งร่วมมือกันแก้ไขปัญหาสีสิ่งแวดล้อมโดยวิธีการที่ถูกต้อง และด้วยความภาคภูมิใจ เพื่อก่อให้เกิดการพัฒนาอันถาวรภาพ"

เพื่อให้บรรลุเป้าหมายดังกล่าว ได้มีการวางยุทธศาสตร์ไว้ 4 ประการ คือ

1. เลือกปัญหาที่วิกฤตที่สุดด้านสิ่งแวดล้อมในประเทศมาเป็นเนื้อหาในการสอนและ
รณรงค์
2. บูรณาการสิ่งแวดล้อมศึกษาเข้าไปในหลักสูตรที่มีอยู่ทุกชั้น ทุกระดับ ทั้งในระบบ
และนอกระบบ
3. เน้นกระบวนการแก้ปัญหาโดยเริ่มจากปัญหาที่ใกล้ตัวไปสู่ปัญหาที่ไกลตัว

4. มุ่งแก่นิสัยในการปฏิบัติต่อสิ่งแวดล้อมของนักเรียน นักศึกษา และประชาชนทั่วไป สิ่งแวดล้อมศึกษาจึงนับเป็นกระบวนการที่สำคัญที่สุดในการที่จะช่วยแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อม ทั้งในระดับท้องถิ่น ชุมชน ประเทศ และในระดับโลก นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาที่เป็นทรัพยากรบุคคลที่มีค่าในการที่ช่วยสร้างสรรค์และพัฒนาสิ่งแวดล้อมให้คงความสมบูรณ์ยืนยาวต่อไป นักเรียนจึงควรได้รับความรู้และปลูกฝังเจตคติที่ดีต่อสิ่งแวดล้อมอย่างเพียงพอ ซึ่งการให้การศึกษारेื่อง สิ่งแวดล้อมนั้น ควรให้นักเรียนได้รับข้อมูลทางสิ่งแวดล้อมมากพอที่จะทำให้เกิดความเข้าใจและพร้อมที่จะร่วมมือกันแก้ปัญหา เมื่อได้ไปพบกับปัญหาสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้น

ในหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนปลาย พุทธศักราช 2524 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) เนื้อหาเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมไม่มีปรากฏเป็นวิชาเฉพาะ แต่ได้สอดแทรกอยู่ในกลุ่มวิชาวิทยาศาสตร์ สังคม และวิชาอื่น ๆ ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะทำการวิเคราะห์เนื้อหาสิ่งแวดล้อมในหลักสูตร แบบเรียน และหนังสืออ่านเพิ่มเติม ในหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนปลาย พุทธศักราช 2524 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) ว่ามีเนื้อหาสิ่งแวดล้อมในลักษณะใด มีปริมาณมากน้อยเพียงใด เพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนาหลักสูตรสิ่งแวดล้อมศึกษาและปรับปรุงแบบเรียน หนังสืออ่านเพิ่มเติมให้มีประสิทธิภาพต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อวิเคราะห์เนื้อหาสิ่งแวดล้อมที่ปรากฏในหลักสูตร แบบเรียน และหนังสืออ่านเพิ่มเติม ตามหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนปลาย พุทธศักราช 2524 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) ในประเด็นดังนี้

1. ลักษณะเนื้อหาสิ่งแวดล้อมที่ปรากฏในหลักสูตร แบบเรียน และหนังสืออ่านเพิ่มเติม ในระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย
2. ปริมาณเนื้อหาสิ่งแวดล้อมที่ปรากฏในหลักสูตร แบบเรียน และหนังสืออ่านเพิ่มเติม ในระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย

ขอบเขตของการวิจัย

1. เอกสารต่าง ๆ ที่ใช้ในการวิเคราะห์เนื้อหาสิ่งแวดลอมมีดังนี้
 - 1.1 หลักสูตรมัธยมศึกษาตอนปลาย พุทธศักราช 2524 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) จำนวน 1 เล่ม
 - 1.2 แบบเรียนตามรายวิชาที่ระบุไว้ในแผนแม่บทโครงการสิ่งแวดลอมศึกษา (พ.ศ. 2534-2539) จำนวน 23 เล่ม คือ
 - หมวดวิชาบังคับแกน (ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4-6) จำนวน 2 เล่ม
 - หมวดวิชาบังคับเลือก (ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4-6) จำนวน 8 เล่ม
 - หมวดวิชาเลือกเสรี (ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4-6) จำนวน 13 เล่ม
 - 1.3 หนังสืออ่านเพิ่มเติม ชุดสิ่งแวดลอมศึกษา ระดับมัธยมศึกษา ของกรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ จำนวน 12 เล่ม

รวมเอกสารข้อมูลที่ใช้ในการวิจัยทั้งสิ้น 36 เล่ม
2. การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้กำหนดการวิเคราะห์เนื้อหาสิ่งแวดลอม ตามแนวคิดของ วิลเลียม บี แสตปป์ (William B. Stapp, 1981) ประกอบด้วยเนื้อหา 5 ประเภท คือ
 - 2.1 เนื้อหาเกี่ยวกับระบบนิเวศ
 - 2.2 เนื้อหาเกี่ยวกับประชากร
 - 2.3 เนื้อหาเกี่ยวกับเศรษฐศาสตร์และเทคโนโลยี
 - 2.4 เนื้อหาเกี่ยวกับจรรยาบรรณสิ่งแวดลอม
 - 2.5 เนื้อหาเกี่ยวกับการตัดสินใจทางสิ่งแวดลอม

ข้อตกลงเบื้องต้น

1. ในการวิเคราะห์เนื้อหาสิ่งแวดลอมที่ปรากฏในหลักสูตร แบบเรียน และหนังสืออ่านเพิ่มเติมระดับมัธยมศึกษาตอนปลายนี้ ผู้วิจัยมุ่งวิเคราะห์ในส่วนที่เป็นเนื้อหาเท่านั้น ส่วนค่านาหรือการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน รวมทั้งวัน เวลา และสถานที่ที่แตกต่างกัน ไม่มีผลต่อการวิเคราะห์ข้อมูล

2. แบบเรียนบางวิชาในกลุ่มวิชาเลือกเสรีและกลุ่มวิชาบังคับแกน ในบางวิชาซึ่งไม่มีหนังสือเรียนของกระทรวงศึกษาธิการ ผู้วิจัยจึงศึกษาจากหนังสือเรียนของสำนักพิมพ์เอกชนที่ได้รับการอนุญาตจากกระทรวงศึกษาธิการ ดังนั้นจึงถือว่าทุกรายวิชาในแต่ละสำนักพิมพ์มีเนื้อหาตรงตามจุดประสงค์และคำอธิบายรายวิชาที่กระทรวงศึกษาธิการได้กำหนดไว้

3. หน่วยในการวิเคราะห์ใช้คำ ประโยค และข้อความที่เป็นเนื้อหาเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมในด้านต่าง ๆ ทั้ง 5 ประเภท ในแต่ละบทมาวิเคราะห์ ซึ่งการวิเคราะห์เนื้อหาในแต่ละบทอาจบ่งบอกถึงลักษณะเนื้อหาสิ่งแวดล้อมในประเภทเดียวหรือหลายประเภทก็ได้

คำนิยามศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

การวิเคราะห์เนื้อหา หมายถึง การพิจารณา แจกแจงสาระหรือแนวคิดด้านเนื้อหา สิ่งแวดล้อมที่ปรากฏในหลักสูตร แบบเรียน และหนังสืออ่านเพิ่มเติม โดยใช้แบบวิเคราะห์เครื่องมือที่แสดงผลเป็นตัวเลขได้

หลักสูตร หมายถึง หลักสูตรมัธยมศึกษาตอนปลาย พุทธศักราช 2524 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533)

แบบเรียน หมายถึง แบบเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนปลายที่มีเนื้อหาสิ่งแวดล้อมสอดคล้องตามที่ระบุไว้ในแผนแม่บทโครงการสิ่งแวดล้อมศึกษา (พ.ศ. 2534-2539) ซึ่งกรมวิชาการจัดทำขึ้นหรืออนุญาตให้ใช้เป็นแบบเรียนได้

หนังสืออ่านเพิ่มเติม หมายถึง หนังสืออ่านเพิ่มเติมระดับมัธยมศึกษา ชุดสิ่งแวดล้อมศึกษาของกรมวิชาการ

แผนแม่บทโครงการสิ่งแวดล้อมศึกษา หมายถึง นโยบายเกี่ยวกับการจัดสิ่งแวดล้อมศึกษาของกระทรวงศึกษาธิการ (พ.ศ. 2534-2539)

เนื้อหาสิ่งแวดล้อม หมายถึง คำ ประโยค หรือข้อความที่แสดงถึงเนื้อหาเกี่ยวกับระบบนิเวศ ประชากร เศรษฐศาสตร์และเทคโนโลยี จรรยาบรรณสิ่งแวดล้อม และการตัดสินใจทางสิ่งแวดล้อม

ข้อความสิ่งแวดล้อมหนึ่งข้อความ หมายถึง ข้อความหรือเนื้อหาในหลักสูตร แบบเรียน และหนังสืออ่านเพิ่มเติมระดับมัธยมศึกษาตอนปลายที่อ่านแล้วได้ใจความเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมในแต่ละ

ด้านที่ครบถ้วนบริบูรณ์ตรงตามแบบวิเคราะห์เนื้อหาที่ตั้งไว้ ซึ่งอาจจบลงด้วยการมีข้อความอื่นมาค้นหรือขึ้นย่อหน้าใหม่

เนื้อหาเกี่ยวกับระบบนิเวศ หมายถึง เนื้อหาที่แสดงองค์ประกอบ คุณค่าความสัมพันธ์ และสมดุลของระบบนิเวศ การกระทำที่มีผลต่อระบบนิเวศ แหล่งพลังงาน การเกิด การใช้การเปลี่ยนแปลง และการอนุรักษ์พลังงาน

เนื้อหาเกี่ยวกับประชากร หมายถึง เนื้อหาที่แสดงภาวะของประชากร ความสัมพันธ์ของประชากรกับทรัพยากรธรรมชาติ แนวทางปฏิบัติของประชากร การกำหนดนโยบายของรัฐที่มีผลกระทบต่อสังคม การเมือง และสิ่งแวดล้อม

เนื้อหาเกี่ยวกับเศรษฐศาสตร์และเทคโนโลยี หมายถึง เนื้อหาที่แสดงถึงระบบเศรษฐกิจ การใช้ประโยชน์จากเทคโนโลยี การประกอบธุรกิจอุตสาหกรรม การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐศาสตร์และเทคโนโลยี ที่มีผลกระทบต่อสภาพแวดล้อม รวมทั้งความสัมพันธ์ของปริมาณทรัพยากรธรรมชาติกับความเจริญทางด้านเศรษฐกิจและความมั่นคงของประเทศ

เนื้อหาเกี่ยวกับจรรยาบรรณสิ่งแวดล้อม หมายถึง เนื้อหาที่แสดงถึงความตระหนักความรับผิดชอบร่วมกันระหว่างบุคคลและสังคม การอยู่ร่วมกันของมนุษย์และการอยู่ร่วมกับสิ่งแวดล้อม ตลอดจนจนถึงแนวทางที่จำเป็นในการป้องกันและแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อม

เนื้อหาเกี่ยวกับการตัดสินใจทางสิ่งแวดล้อม หมายถึง เนื้อหาที่แสดงถึงการพิจารณาใช้เหตุผลตัดสินใจกับปัญหาสิ่งแวดล้อมโดยคำนึงถึงความถูกต้อง ความเหมาะสม และประโยชน์สุขส่วนรวม

ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย

1. ผลการวิจัยจะเป็นแนวทางในการพัฒนาหลักสูตรสิ่งแวดล้อมศึกษาในระดับมัธยมศึกษาตอนปลายต่อไป
2. ผลการวิจัยจะเป็นแนวทางในการปรับปรุง แบบเรียน และหนังสืออ่านเพิ่มเติมให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

การนำเสนอผลการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้จัดลำดับชั้นในการนำเสนอผลการวิจัย โดยแบ่งออกเป็น 5 บท ดังนี้

บทที่ 1 กล่าวถึง ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา วัตถุประสงค์ของการวิจัย ขอบเขตของการวิจัย ความหมายของคำที่ใช้ในการวิจัย ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย และการนำเสนอผลการวิจัย

บทที่ 2 กล่าวถึง เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

บทที่ 3 กล่าวถึง วิธีดำเนินการวิจัย

บทที่ 4 กล่าวถึง ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

บทที่ 5 กล่าวถึง สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

ในส่วนสุดท้ายเป็นรายการอ้างอิง และภาคผนวก

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย